

‘Niet voor jezelf denken, is het gevaarlijkste wat er bestaat’

Voor minder dan een strijdvaardig leven deed Lydia Chagoll het niet. Zonder god of hiernamaals maakt solidariteit met de medemens het bestaan toch zinvol, vond de choreografe, cineaste, schrijfster en humaniste.

Marc Reynebeau

Lydia Chagoll: ‘Bij kinderen blijft de oorlog in het kopje zitten’. Fred Debrock

Aan Hitler en de Jodenvervolgung ontsnappen, dan terechtkomen in een Japans interneringskamp – in wat toen nog Nederlands Indië was – en dat amper overleven: Lydia Chagoll maakte het rond haar tiende mee. Die ervaring als prille tiener stuurde haar latere engagement. ‘Een kind kan het misschien niet verwoorden,’ zei ze vier jaar geleden nog in Bruzz, ‘maar de oorlog zit in het kopje en gaat daar nooit meer uit.’ Hoe kinderen de oorlog hebben ervaren, zou een belangrijke focus worden in de oorlogsgeschiedenis die het onderwerp was in haar films en boeken.

Lydia Chagoll (echte naam Lydia Aldewereld) was in Nederland geboren in een Joods gezin, dat in Brussel kwam wonen. Daar werd vader Simon Aldewereld directeur en uitgever van Het Hollandsche Weekblad, een blad gericht op Nederlanders in het buitenland. Zo waren er nogal wat in België, waar het leven heel wat goedkoper en bruisender was dan in Nederland. Onder anderen de dichter en criticus Jan Greshoff, aan wie Willem Elsschot zijn roman Kaas(1933) zou opdragen. Aldewereld maakte Greshoff hoofdredacteur en die engageerde zijn literaire kennissenkring voor het weekblad – ook Jan van Nijlen publiceerde erin – dat zo een uitgesproken politiek en cultureel karakter kreeg.

Het laatste nummer van Het Hollandsche Weekblad verscheen op 11 mei 1940, één dag na de Duitse invasie in België (en Nederland). Het gezin Aldewereld besepte dat het met zijn Joodse en liberale achtergrond van de nazi's niets goed te verwachten had. Zo begon een calvarietocht over drie continenten, via Frankrijk en Zuid-Afrika, om uiteindelijk te worden uitgewezen naar Nederlands Indië (nu Indonesië). Het gezin Aldewereld was te arm en te Joods om meer

empathie te kunnen verwachten. In Indonesië arriveerde het gezin enkele dagen voor de Japanse aanval op Pearl Harbor eind 1941. Vanaf dan richtte het Japanse imperialisme zich ook op de Nederlandse kolonie.

Vrijheid van bewegen

De 'jappenkampen' waar Nederlanders werden geïnterneerd hadden niet de bedoeling hun 'gasten' uit te roeien, maar honger en ontbering konden hetzelfde resultaat hebben. Met een totaal gebrek aan respect voor de menselijke waardigheid bovenop, om elke mentale weerstand te breken. Bij het einde van de oorlog voelde de toen vijftienjarige Lydia zich 'zo uitgeput dat ik niet meer verder wilde leven'.

Maar ze overleefde en ging na de oorlog studeren: germaanse filologie aan de Brusselse universiteit en ballet in Parijs. Zo gaf ze het lichaam en de geest de vrijheid van bewegen terug die de oorlog haar hadden ontnomen. Ze werd danseres, danspedagoge en choreografe, onder meer voor de Brusselse opera en de KVS en voor de televisie. Haar eigen gezelschap ging evenwel aan geldgebrek ten onder.

In de dans vond ze wel een 'nieuwe' naam, de samentrekking van de naam Chaja Goldstein, een Poolse danseres die ze erg bewonderde. Dat leverde haar de naam Chagoll op en die klonk Joods genoeg, zo zei ze, om antisemieten van haar voorstellingen weg te houden. Mee onder impuls van haar levensgezel Frans Buyens, de onvermoeibare cineast die in 2004 overleed, vond ze echter een nieuwe roeping: de documentaire, in boeken en in film. Vrijheid, vond ze, krijgt pas betekenis als ze ook wordt gebruikt.

Een stofje in de wereld

Het lot van kinderen en de Tweede Wereldoorlog waren haar belangrijkste thema's, met centraal daarin 'de genocide' – ze had het niet voor de meer geijkte, maar voor haar te religieuze termen als - Holocaust of Shoah. Ze mocht dan wel in een liberaal-Joods gezin zijn opgegroeid, in de oorlog verloor ze elk religieus besef. In haar humanistische filosofie kon geen plaats zijn voor collectieve identiteiten waaraan het individu geen enkele persoonlijke verdienste heeft. Ook de Joodse dus niet, waardoor ze ook de vrijheid kon opeisen om over de Israëliëse politiek een eigen mening te hebben: ze keurde die ten felste af.

Elke mens zag ze als een stofje, even in de wereld en dan voorgoed weer weg. Maar mensen dragen wel de verantwoordelijkheid om maatschappelijk attent te blijven, om 'voor zichzelf te denken' en zich voor de medemens te engageren. De verrechtsing en de tanende solidariteit, onder meer met vluchtelingen, stemden Chagoll op het eind van haar leven pessimistischer: 'We hebben niets geleerd.'

Maar ze was niet pessimistisch genoeg om niet langer haar deel te willen doen. In haar historische werk vond ze de zin om de herinnering levend te houden: 'Als je de genocide vergeet, dan worden al die vermoorde mensen eigenlijk een tweede keer gedood.' De film die ze maakte over de vervolging van Roma en Sinti door de nazi's, gaf ze dan ook de titel *Ma bister*, 'vergeet niet, herinner je'.